

Adolf Eichmann.

AT TAGE LIV: DRAB, DEHUMANISERING OG MORAL

af HENRIK HVENEGAARD MIKKELSEN

FRIE!

Thomas Dr. Quincey.

Siden Hannah Arendts bog om den tyske nazi-forbryder Adolf Eichmann har vi lært, at ekstrem vold muliggøres af "dehumanisering". Man bliver nødt til at klassificere personer som mindre eller anderledes end et menneske for at kunne påføre dem lidelse; således sætter gerningsmanden sig ud over moralske konflikter. Hos bugkalot-folket i det Nordlige Filippinerne praktiseredes helt indtil slutningen af 1970erne en type rituelle drab, hvor det var offerets menneskelighed og det moralsk grænseoverskridende i handlingen, der gav drabet sin kraft. I det følgende genovervejer vi, i hvor høj grad dehumanisering bør anses for at være udgangspunktet for radikal vold.

Ikke-moralsk vold

Holocaust var en begivenhed, der tvang folk indenfor socialvidenskaberne til at stille spørgsmålstejn ved tidligere antagelser om sammenhængen mellem voldshandlingen og ondskab. Anden Verdenskrigs efterdønninger afslørede, at tusindvis af mennesker havde deltaget i massedrab på jøder. Gerningsmændene kunne ikke umiddelbart karakteriseres som onde eller sadistiske - og forsvarede sig efterfølgende i retssagerne med, at de blot havde

gjort deres arbejde. Dette var tilfældet med Adolf Eichmann, som anses for at være arkitekten bag jødeudryddelserne. I filosofen Hannah Arendts beretning fra Eichmanns retssag i Jerusalem betoner hun, at Eichmann var en funktionær, som udførte sit job indenfor et system, som via bureaukratiske rutiner muliggjorde en effektiv dehumanisering af jøderne. Et folkedrab af så store dimensioner som Holocaust, skrev Arendt, kunne ikke forstås ud fra få personers radikale ondskab. Det kunne altså ikke længere accepteres som en generel sandhed, at kun et fåtal af særligt uheldigt disponerede personer - eksempelvis hvad vi i dag kalder psykopater - havde kapaciteten til at udføre ekstreme voldshandlinger. I stedet fandtes der en langt mere omfattende og langt mere farlig type ondskab - en banal ondskab - som gennem dehumaniseringen af sine ofre gjorde systematisk vold til noget ikke-moralsk. dvs. til en handling som stod udenfor det moralske. Volden blev indskrevet i bureaukratiske rutiner. Den blev ikke-moralsk, idet voldshandlingerne var noget, som mennesker kunne undlade at forholde sig moralsk til.

Fængselseksperimentet

Særligt ét eksperiment er efterfølgende blevet brugt til at påvise, hvordan mennesker dehumaniserer hinanden, når de tilskrives bestemte roller og bureaukratiske funktioner. Eksperimentet, som i dag er kendt som "Fængselseksperimentet" blev udført på Stanford Universitetet i 1973. Den amerikanske psykolog Philip Zimbardo ønskede med dette eksperiment at udfordre en ud-

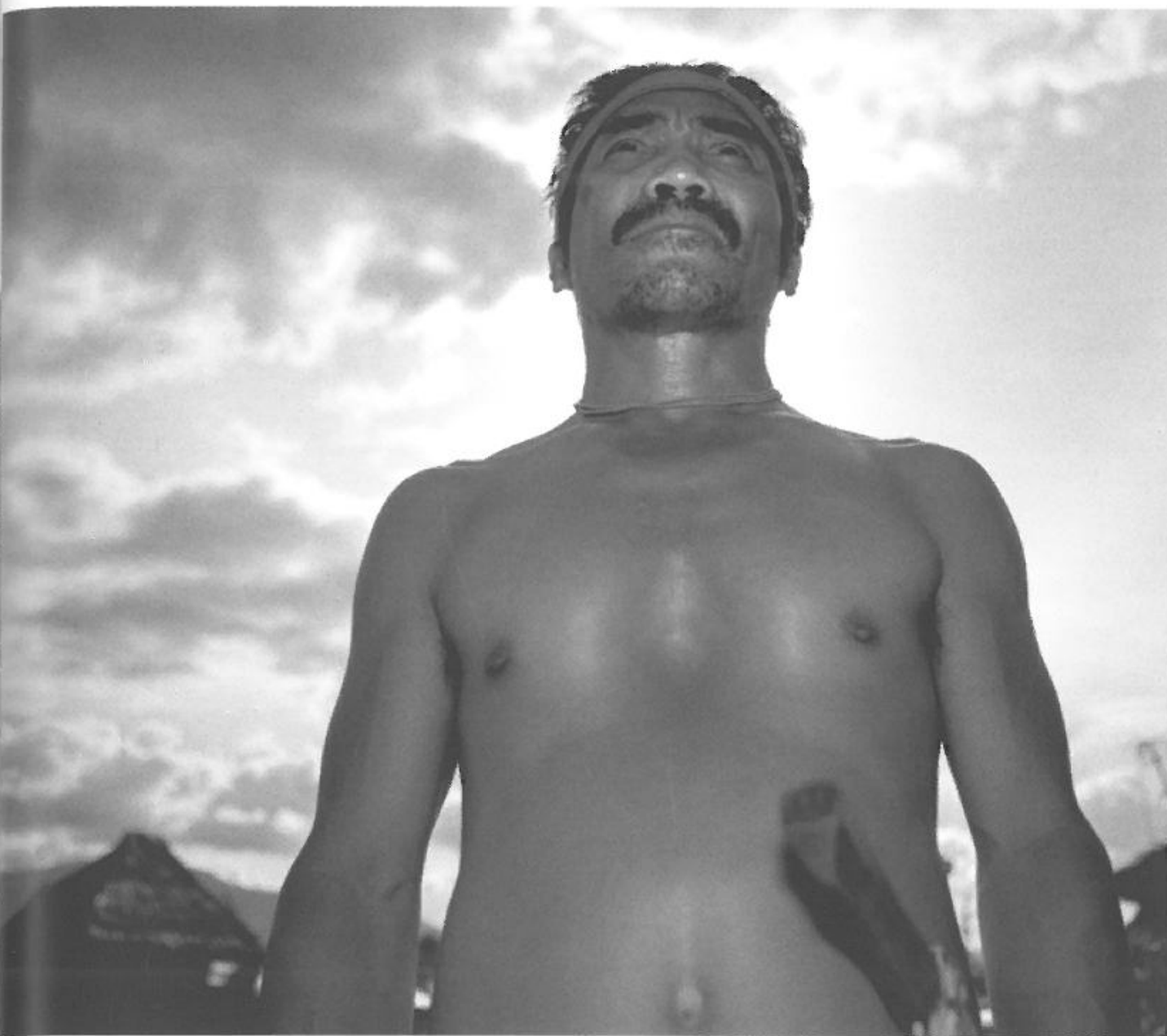
bredt antagelse om, at de grusomheder, som amerikanske fanger blev udsat for indenfor det amerikanske fængselssystem, skyldtes handlinger udført af nogle få afstumpede individer. I stedet, forestillede Zimbardo sig, drejede det sig om den måde, hvorpå fængslets strukturelle rammer - de daglige regler, hierarkier og gruppeidentiteter - førte til en ekstrem dehumanisering af de indsatte. Denne dehumanisering satte almindelig moral ud af spil. Fængselseksperimentet gik ud på, at 24 psykologistuderende blev sat til at agere henholdsvis fangevogtere og indsatte. Under eksperimentet, som ifølge planen skulle løbe over fjorten dage, skulle de indsatte opholde sig i tremands-celler. De var iklædt fangedragter, og fangevogterne bar uniformer og solbriller. Allerede efter seks dage var Zimbardos hypotese blevet bekræftet i så sensationel en grad, at eksperimentet måtte afbrydes. På dette tidspunkt var eksperimentet kommet ud af kontrol. Fangerne blev udsat for grove, systematiske straffe: de fik ikke lov til at komme på toilettet, blev nogle nætter frataget søvn og blev på andre tidspunkter tvunget til at sove på et betongulv. Nogle fanger fik frataget deres tøj eller blev på andre måder ydmyget. Da nogle af de indsatte protesterede, blev de angrebet med en brandslukker. En efter én fik fangerne psykiske sammenbrud. Fangevogterne fandt selv på disse straffe. De var ikke på forhånd blevet instrueret om, at de skulle behandle fangerne dårligt. Zimbardo argumenterede for, at fangevogterne "internaliserede" deres respektive roller i sådan en grad, at hverdagsmoralen,

som guidede de studerendes almindelig adfærd, blev sat ud af kraft. Ved konstant at referere til fangerne ud fra deres numre, ved at fratage dem deres tøj, ved at presse dem til at miste besindelsen, skabte fangevogterne gradvist et så stort skel imellem sig selv og de indsatte, at det muliggjorde yderligere dehumaniserende handlinger. Derved opstod der eskalerende grader af grusomhed. Og dette på trods af, at deltagerne var velfungerende psykologistuderende, som blot deltog i et eksperiment. Fangevogterne var ikke på forhånd blevet opfordret til at være sadistiske - de var blot blevet udleveret en uniform og nøgler til de indsattes celler.

Humanismen i dehumanisering

Talrige forsøg har bekræftet Zimbardos resultater, og det er i dag en udbredt holdning, at systematiske, ondskabsfulde handlinger kræver en grad af dehumanisering: vold forudsætter, at man forstår offeret som mindre end et menneske. Eksempler på dette findes ofte indenfor etnisk motiveret vold, så som den der fandt sted i Rwanda i 1994. Her begik hutuer på få måneder folkedrab på op imod en million tutsier, som kulmination på mange års politiske spændinger imellem de to befolkningsgrupper. I dagene, der ledte op til massakren, blev en kampagne startet via radiomedierne, hvor tutsierne blev refereret til som rotter, kakerlakker og andre skadedyr. Tutsierne blev systematisk dehumaniseret, hvorved det næste skridt - udryddelsen - blev legitimeret.

Paradoksalt nok hviler forestillingen om dehumaniseringen som

Bugkalotmand.

et betingelse for voldshandlingen på en humanistisk antagelse. Denne antagelse fortæller os, at mennesker, i vores naturlige omgang med hinanden, ikke er voldeligt anlagte, og at social interaktion hviler på gensidig anerkendelse af hinanden som mennesker. Inden systemet kommer og skaber dehumanisering, oplever vi en grundlæggende moral eller en empatisk relation, som afholder os fra at gøre andre mennesker ondt. Det er først i det øjeblik, at vi ser en anden person som noget, der er radikalt anderledes end os selv - altså når den empatiske relation ophører - at voldshandlingen kan udføres. Denne tanke fastholder idéen om moral og empati som det bolværk, der afholder os fra at begå voldelige overgreb. I denne

forståelse befinder voldshandlingen sig i en verden afskåret fra det moralske. Det interessante er, at der er talrige etnografiske eksempler på vold, der ikke er rettet mod fjender og folk, der klassificeres som ikke-mennesker. Dette er Bugkalotfolket i Filippinerne et eksempel på. Her blev rituelle drab ikke udført som resultat af dehumanisering - men netop for at overskride moralske grænser.

Grænseoverskridende vold hos Bugkalot

Bugkalotterne er et bjergfolk i det nordlige Filippinerne bestående af få tusinde individer. Siden starten af det 20. århundrede har etnografer bosat hos Bugkalot dokumenteret en rituel praksis ved navn ngayó, som har givet det lille

folk en prominent placering indenfor litteraturen. Dette ritual blev især udført af yngre mænd, der, som led i ritualen, vandrede ud i skoven og huggede hovedet af en fremmed person. Denne praksis var ganske udbredt indtil slutningen af 1970'erne. Selvom der ikke findes et entydigt svar på, hvorfor denne type "hovedjagt" blev praktiseret, så er der blandt bugkalotterne enighed om hvordan den skulle udføres: offerets identitet var ikke vigtig i sig selv, men det blev anset som centralt for ritualen, at drabsmanden ikke havde noget incitament for at dræbe vedkommende, dvs. der måtte ikke, eksempelvis, have været nogen forudgående konflikt mellem offerets og drabsmandens klaner. Offeret skulle blot være et anonymt menneske. Ofte ville den unge således være tvunget til at vandre i mange dage for at komme så langt væk fra sin egen landsby, at han ikke kendte menneskene i området.

Selvom ngayó blandt bugkalotterne anses for at være en tradition, som går helt tilbage til de tidligste forfædre, så betyder det ikke, at handlingen blev anset for at være uproblematisk. Cirka halvdelen af mændene valgte ikke at udføre ritualen. At slå en person ihjel, som ikke havde gjort én noget og som ikke blev anset for at være en fjende, var for bugkalotterne ekstremt grænseoverskridende; handlingen gik fundamentalt imod den måde, hvorpå man normalt interagerede med fremmede (eller bekendte). Men denne grænseoverskridende karakter er netop årsagen til at ngayó "virker". Det er en udbredt opfattelse blandt Bugkalot at drabshandlingen kan frigøre man-

den fra et "tungt hjerte". Alle former for lidelse, som han må opleve i sit liv tynger manden hjerte og skyldes per definition frygt, social afhængighed og uklare tanker. Men gennem drabets overskridelse af alle hverdagsnormer opnår manden den rette afstand til verden. Han er ikke længere domineret af kaotiske følelser af frygt og skam.

Ngayó er således en handling, hvor manden ved at involvere sig i en særlig grænseoverskridende og fundamentalt asocial handling ikke alene demonstrerer sine evner til at handle på verden og være et autonomt individ, det har samtidig en terapeutisk effekt på manden. Men denne effekt kan kun opnås, hvis offeret bibeholder sin status som menneske.

Mord som terapi: Thomas de Quincey

Bugkalot hovedjagt finder en overraskende parallel i et litterært værk, som jeg vil perspektivere til afslutningsvis. Den engelske forfatter Thomas De Quincey skrev i starten af de 19. århundrede essayet 'Mord betragtet som en af de fine kunster'. Her argumenterer han for, at mordet, når det blev udført korrekt, havde kraften til at rense ens hjerte gennem 'medlidenhed og rædsel'. Derved, mener han, har mordet en effekt, der minder om den renselse, som de gamle grækere gennemgik, når de iagttog en tragedie. Mordet er således - ligesom det klassiske skuespil - en slags terapi. I modsætning til de antropologer, der har studeret

Bugkalotterne, havde De Quincey ingen informanter, hvis erfaring han kunne trække på. Hans eneste adgang til hvordan det oplevedes at begå drab var forskellige fragmenterede, litterære kilder, som han analyserede ud fra en antagelse om, at der eksisterede visse grundlæggende strukturer for menneskelig erfaring. De Quincey hævder at mordet, ligesom når kunstneren skabte et enestående kunstværk, er en måde at skabe et brud med den profane virkelighed på; mordet skaber en æstetisk distance til verden gennem et brud med moralen. I sine forsøg på at forstå, hvorfor nogle mænd er fristet til gentagne gange at begå drab, udvikler han bestemte ideer, som senere skulle blive centrale

for fænomenologien: han skriver, at den skelnen vi laver imellem objekt og subjekt opstår i vores subjektive bevidsthed, som klassificerer objekter som adskilte fra bevidstheden selv. Men, som De Quincey skriver, så bliver denne skelnen opløst i drabsøjeblikket: subjekt og objekt - drabsmand og offer - bliver én. Herved, mener De Quincey, medfører drabet en sublim æstetisk oplevelse.

Denne idé om mordet som en handling, der giver personen adgang til sublim transcendens, inspirerede en lang række kunstnere og forfattere i De Quinceys samtid. Indenfor den franske 'dekadente fiktion' blev æstetiseringen af mord en måde, hvorpå forfatter og læser kunne lege med tanker om dødelighed og påførelse af død. I det moderne samfund, hvor folk i stigende grad følte sig fremmedgjorte og eksistentielt afkoblede, var ideen om mordet en måde, hvorpå man kunne holde fast i en forestilling om individuel "agens". Hvad, fantasien om mord handlede om, var, at man var i stand til at sætte sig ud over samfundet i en tid, hvor man i stigende grad så sig fanget imellem modstridende samfunds kræfter: På den ene side opstod der i samfundet en voksende social kontrol og overvågning - og på den anden side oplevede folk en stadig mere udbredt ligegyldighed og social isolation. Denne fremmedgørelse skabte en u hensigtsmæssig form for individualisering, som mordet, ifølge datidens forfattere, gjorde op med. I modsætning til de mord, som man stødte på i detektivhistorien (som også blev udviklet i de år), var dekadent fiktion optaget af mord, som var uden

klart motiv. Det dekadente mord blev udført for "fornøjelsens" skyld - eller tilsyneladende uden nogen grund. Men Thomas De Quincey havde en forklaring på, hvad der drev mennesker til at begå drab. Det mord, som blev udført korrekt - dvs. som blev udført uden andre motiver end at udføre en æstetisk handling - havde en rensende eller katarsisk effekt, hvorigennem morderen genetablerede sin følelsesmæssige balance.

De Quincey argumenterer således for, at det menneskelige offer ikke må nægtes sin rolle som netop dét: Et menneske. Som jeg argumenterede for indledningsvis, er den udbredte forståelse i dag, at det er dehumaniseringen eller objektiviseringen af den anden, som er roden til al vold. I det man gør en person til 'mindre en et menneske', forhindrer man på den ene side det empatiske forhold og muliggør på den anden side voldshandlingen. Men for De Quincey forudsætter det æstetiske mord netop opretholdelsen af empatien. Det, De Quinceys mord-analyse viser, og som gør hans værk relevant i forhold til rituelle drab hos Bugkalot, er således, at der kan være en særlig grund til fastholdelsen af mordofferets status som menneske. Det er således ikke en forudsætning for vold, at man nægter offeret den samme grad af menneskelighed, som man tillægger sig selv. Selvom der ikke er nogen tvivl om, at voldshandlinger bliver muliggjort på et omfattende

skala, når ofrene anses for at være skadedyr frem for mennesker, så er fraværet af dehumanisering ikke ensbetydende med et fravær af vold. Dehumaniseringen gør muligvis volden "lettere". Men som bugkalotterne fortæller os, så giver voldshandlingen en særlig mening, netop hvis den ikke er let. For at kunne ophøjes til kunst må drabet involvere medlidenhed og rædsel. ■

Forslag til videre læsning:

Arendt, Hannah (2008) *Eichmann i Jerusalem: En rapport om ondskaben banalitet*. Gyldendal
De Quincey, Thomas (2011) *Om mord*. Klim
Zimbardo, Philip (2007) *The Lucifer effect: Understanding how good people turn evil*. Random House.

HENRIK HVENEGAARD MIKKELSEN ER EKSTERN LEKTOR VED AARHUS UNIVERSITET. HAN UDFØRTE I 2009-2010 PH.D.-FELTARBEJDE BLANDT BUGKALOTFOLKET I FILIPPINERNE OG SKRIVER OM MASKULINITET OG VOLD.

